

Metafizik Üzerine Büyük Şerh: Büyük Alfa Kitabı, C.I-IO*

İBN RÜŞD

Çevirenler

FATİH ÖZKAN & HACI KAYA* & İLYAS ALTUNER*

Özet: Ortaçağ'ın en büyük Aristoteles yorumcusu olarak kabul edilen İbn Rüşd, büyük filozofun hemen hemen bütün eserlerine küçük, orta ve büyük olmak üzere üç şekilde şerh yazmıştır. Bu şerhler erken dönemde İbranice ve Latinceye çevrilmiş ve hem Ortaçağ Avrupa felsefesini hem de Yahudi düşüncesini derinden etkilemiştir. Batıda İbn Rüşd'ün etkisi, İbn Rüşdçülük akımı altında bütün Avrupayı sarmıştır. Elinizdeki metin, *Metafizik* eserine yazılan büyük şerhin ikinci (aslında birinci) kitabı olan 'Büyük Alfa Kitabı'nın ilk on yorumundan oluşmaktadır. Bu kitabın ilk kısımlarının ne Arapça çevirisi ne de şerhi elimizde bulunmaktadır. Bunun yanında, Latince ve İbranice çevirilerinde de büyük şerhin eksik kısımlarına henüz rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, İbn Rüşd, metafizik, şerh, neden, ilke, element.

* Bu çalışma, 'Entelekyâ Mantık-Metafizik Okulu' adı altında yürütülen çalışmalardan bir kesittir. Çevirinin yapıldığı kaynak için bkz. İbn Rüşd, *Tefsîr Mâ bade't-Tabîa: "Grand Commentaire" de la Métaphysique*, ed. Maurice Bouyges, Beyrut: Dâru'l-Maşrûk, 1986, Bibliotheca Arabica Scholasticorum (Série Arabe, Tome V.2), I, 55-79, C.1-10, 987a6-988b19.

* Y.Doç.Dr. | Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

* Arş. Gör. | Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Long Commentary on the Metaphysics, The Book Alpha Meizon, C.I-10

AVERROES

Translated by

FATİH ÖZKAN & HACI KAYA & İLYAS ALTUNER

Abstract: Averroes, who is accepted the greatest commentator of Aristotle in the Middle Ages, has written commentaries on almost all works of the great philosopher in three manners at short, middle and long. These commentaries have been translated into Hebrew and Latin in early period, and have influenced deeply both Middle Ages European philosophy and Jewish thought. In the West, Averroes' influence has pervaded the whole Europe under the name of Averroism. The present text has been composed of the first ten commentaries of the 'Book Alpha Meizon', the second (in fact first) book of the long commentary on the *Metaphysics*. Neither has been in our hands Arabic translation of early parts of this book nor has its commentary. In addition, missing parts of this long commentary have not yet been encountered in Hebrew and Latin translations.

Keywords: Aristotle, Averroes, metaphysics, commentary, cause, principle, element.

ENTELEKYA

İBN RÜŞD

METAFİZİK ÜZERİNE BÜYÜK ŞERH

BÜYÜK ALFA KİTABI

©

ابن رشد

تفسير ما بعد الطبيعة

المقالة المرسومة بالألف الكبرى

انتلخيا

Büyük Alfa Kitabı Yorumu

A.5¹T.1²

Metin

987a6-9 Bazı filozoflar her bir cisimsel türün ilkesinin maddî tür gibi bir şey olduğunu kabul etmişlerdir. Bu filozoflardan bir kısmı bu ilkeyi neden (illet) olarak kabul etmiş ve hareketin, kendisinden kaynaklandığı şeyi buna eklemiştir. [Bu nedenle] bu filozoflardan kimi ilkeyi iki olarak ele alırken kimi de tek olarak ele almıştır.

C.1

Yorum

- a [987a6-7] İlk doğa filozofları bütün var olanların ilkesinin dört elementten biri olduğunda uzlaşmışlar, ancak toprağı dışarıda tutarak bazıları onun *ateş*, bazıları *hava*, bazıları da *su* olduğunu ileri sürmüşlerdir.³ Teologların bu görüşte olmadıklarına ilişkin görüşlere ileride değineceğiz.⁴ Aristoteles “Bazı filozoflar her bir cisimsel türün ilkesinin maddî tür gibi bir şey olduğunu kabul ettiler.” diyerek onların görüşlerinden bahsetmektedir. Aristoteles, bununla ilk filozofların ilkeyi yalnız cisimsel türlerden biri olarak kabul ettiklerini, yani kimisinin ateşi, kimisinin havayı, kimisinin de suyu ilke olarak benimsediklerini kastetmektedir. Yine Aristoteles, “maddî tür gibi” demiştir.⁵ Çünkü *biçimsiz madde* (heyûlâ) bilkuve iken [sözü edilen] ilkeler bilfiildir ve gerçekte *biçimsiz madde* oluş ve bozuluşa konu değilken bu ilkelerden her biri oluş ve bozuluşa konu olur.⁶ Bu filozoflar maddî nedenden başka bir nedeni kavrayamamışlardır.
- b [987a7-9] “Bu filozoflardan bir kısmı bu ilkeyi *neden* (illet) olarak kabul etmiş ve hareketin, kendisinden kaynaklandığı şeyi buna eklemiştirlerdir. [Bu nedenle] bu filozoflardan kimi ilkeyi *iki* olarak ele alırken kimi de *tek* olarak ele almışlardır.” derken Aristoteles şunu kastetmektedir: Doğa filozoflarından sonra gelenler ise doğa filozoflarının maddî neden (sebeb) hakkındaki görüşlerini kabul etmekle birlikte, hareket ettirici etkin nedeni de buna eklemiştirlerdir. Onlardan bazıları nedeni tek olarak alırken bazıları ise iki olarak almışlardır.

تفسير المقالة المرسومة بالألوان الكبرى

A.5

قال أرسطو ليس

T.1

987a6-9 وضعوا مبدأ كل نوع الأجسام شيئاً واحداً، كأنه نوع هيولاني. فأما قوم فإنهم وضعوا هذه العلة وأضافوا إليها الشيء الذي عنه تكون الحركة. وهذه جعلها بعضهم ثنتين وبعض واحدة.

التفسير

C.1

a لما كانت القدماء الأول من الطبيعيين قد اتفقوا على أن المبدأ لجميع المكونات واحد من الأسطقسات الأربعة، فبعضهم كان يضع أنه النار وبعض أنه الهواء وبعض أنه الماء، ما عدا الأرض؛ كما سنقول فيما يستقبل إلا ما قاله أصحاب الشرائع. قال إخباراً عنهم (وضعوا مبدأ كل نوع الأجسام شيئاً واحداً، كأنه نوع هيولاني) يريد فاما القدماء فإنهم وضعوا مبدأ شيئاً واحداً من كل نوع من أنواع الأجسام البسيطة، أي إن منهم من وضع النار ومنهم من وضع الهواء ومنهم من وضع الماء. وإنما قال (كأنه نوع هيولي) لأن الهيولي بالقوة وهذه بالفعل، ولأن الهيولي بالحقيقة هي التي لا تكون ولا تفسد، وكل واحد من هذه كائن فاسد، وهؤلاء لم يشعروا من الأسباب إلا بالسبب الذي على طريق الهيولي.

b ثم قال (فأما قوم فإنهم وضعوا هذه العلة وأضافوا إليها الشيء الذي عنه تكون الحركة. وهذه جعلها بعضهم ثنتين وبعض واحدة) يريد وأما قوم ممن أتى بعد هؤلاء، فإنهم قالوا بالسبب الهيولاني الذي قال به هؤلاء وزادوا العلة التي هي المحركة والفاعل، ومن هؤلاء من وضع هذه العلة واحدة ومنهم من وضعها ثنتين.

T.2

Metin

987a9-13 İtalya Okulu'na gelinceye kadar, yukarıda bahsettiğimiz üzere, doğa filozoflarının dışındakiler, iki nedeni kabul etmelerinden ve bir diğer neden yani hareketin kendisinden kaynaklandığı şeye dair kimisinin tek ve kimisinin iki olduğunu söyleyerek farklı görüş belirtmelerinin dışında çok bir şey söylememişlerdir.

C.2

Yorum

a [987a9-10] Aristoteles, "İtalya Okulu'na gelinceye kadar" sözüyle, muhtemelen bu okula kadar bu iki nedenin yani maddî ve etkin nedenin kabul edilmesinin çok zaman aldığını kastetmektedir.

b [987a10-1] Aristoteles "Diğerleri bu konuda az şey söylediler" derken, bununla formel nedeni kastettiğini düşünüyorum. Böylece Aristoteles bu konuyu, bu kitabın dışında Empedokles'ten bahsederken anlatmıştır.⁷ Empedokles et ve kemik diye bilinen şeyi kendisine ilke edinmiş, ancak bu ilke varlıkların mahiyetini açıklamakta yeterli olmamıştır. İlkenin, bu filozofun kabul ettiği altı ilkenin, yani maddî neden olarak kabul ettiği dört element ile etkin neden olarak kabul ettiği sevgi ve nefretin dışında bir şey olması gerekir.⁸

c [987a11-3] Aristoteles'in "...yukarıda bahsettiğimiz üzere, doğa filozoflarının dışındakiler, iki nedeni kabul etmelerinden ve bir diğer neden yani hareketin kendisinden kaynaklandığı şey hakkında kimisinin tek ve kimisinin iki olduğunu söyleyerek farklı görüş belirtmelerinin dışında çok bir şey söylememişlerdir." sözü, hareket ettirici ilkeyi yalnızca *akıl* olarak kabul eden Anaksagoras ile *sevgi* ve *nefret* olmak üzere iki türlü kabul eden Empedokles'e işaret etmesi yönüyle kendiliğinden açık bir ifadedir.

T.3

Metin

987a13-9 Pythagorasçılar da yine aynı şekilde iki ilkenin var olduğunu söylemişler, [ancak] ilkeleri, kendileri açısından açık ve kendilerine özgü bir şekilde sonluluk ve bir ile sonsuzluk olarak kabul etmişlerdir. Onlar ilkeyi ateş, toprak ve benzeri doğal bir şey olarak adlandırmamışlar, aksine sonsuzluk ve bir olanın bizzat kendisini töz olarak almışlar ve bu bakımdan onları ilke olarak kabul etmişler ve böylece varsaymışlardır.

قال أرسطو ليس

T.2

إلى وقت الإيطاليين، وتكلم في هذه الآخرون غير هؤلاء كلاما يسيرا، غير أنه كما قلت من 987a9-13
أن الذين يجعلون العلل ثنتين يختلفون في العلة الأخرى، لأن بعضهم يقول إنها واحدة
وبعض ثنتان، أعنى الشيء الذى عنه تكون الحركة.

التفسير

C.2

a
يحتمل أن يريد بقوله (إلى وقت الإيطاليين) إنه تهادى الأمر على الاعتراف بماتين العلتين،
أعنى الهولانية والفاعل إلى وقت هذه الطائفة.

b
وقوله (وقد تكلم في هذه الآخرون غير هؤلاء كلاما يسيرا) أحسبه إنما أراد به السبب
الذى على طريق الصورة، وذلك أنه قد حكى هذا في غير هذه المقالة عن ابن دقليس،
أعنى أنه كان يتكلف معرفة ما هو العظم واللحم، لكن لم يصرح أن ماهية الأشياء. يجب
أن تكون مبدأ سوى الستة مبادئ التى كان يضع هذا الرجل، أعنى الأربعة الأسطقات
التى كان يضعها على طريق الهولوى والمحبة والعداوة اللذين كان يضعهما على طريق الفاعل.

c
وقوله (غير أنه كما قلت من أن الذين يجعلون العلل ثنتين يختلفون في العلة الأخرى، لأن
بعضهم يقول إنها واحدة وبعض ثنتان، أعنى الشيء الذى عنه الحركة) هو قول مفهوم
بنفسه، ويشير به إلى أنكساغورس الذى كان يضع العقل هو المحرك فقط، وإلى ابن دقليس
الذى كان يضع المحرك اثنين، المحبة والعداوة.

قال أرسطو ليس

T.3

فأما الفيثاغوريون، فقالوا إن المبادئ اثنان على هذه الجهة بعينها، وهى التى وضحت لهم 987a13-9
والذى يختصون به، فالقول بالنهاية والواحد وغير المتناهى. ولم تجر عادتهم بتسمية شيء
آخر طبيعة مثل النار والأرض وما أشبه ذلك، بل غير المتناهى نفسه والواحد بعينه جوهر،
ومن هذه فاللاتى يضعونها و يعدونها.

Yorum

C.3

- a [987a13-4] Aristoteles, Pythagorasçuların iki ilkenin olduğu konusunda doğa filozoflarıyla aynı görüşte olduklarını, ancak doğa filozoflarının bakış açısından değil de kendi bakış açılarından bu görüşe vardıklarını söylemiştir. Aristoteles, iki ilkenin doğasına ilişkin, Pythagorasçuların görüşlerinin doğa filozoflarının görüşlerinden farklı olmasından dolayı bu değerlendirmeye ulaşmıştır.
- b [987a15-6] Bu iki okulun yalnızca iki ilkenin var olduğu konusunda ortak oldukları söylendiğinde, onların kendilerine özgü ilke anlayışlarının olduğu söylenmiş olur. Aristoteles “...ilkeleri, kendilerine özgü bir şekilde sonluluk ve bir ile sonsuzluk diye ele almışlardır.” sözüyle şunu kastetmektedir: Pythagorasçılara özgü olan şey, iki ilkeyi, tek bir anlama işaret eden sonluluk ve bir olan birinci ilke ve sonsuzluk olan ikinci ilke olarak kabul etmeleridir. Onlara göre bu iki ilke, ilk dönem doğa filozoflarındaki gibi maddî ve etkin neden değil, maddî ve formel nedendir.
- c [987a16-7] Yine Aristoteles “Onlar ilkeyi ateş, toprak ve benzeri doğal bir şey olarak adlandırmamışlar, aksine sonsuzluk ve bir olanın bizzat kendisini töz olarak almışlardır.” derken, Pythagorasçuların bu iki ilkeyi bütün doğal varlıkların ortak ilkesi olarak kabul etmekle birlikte, doğa filozoflarının yaptığı şekliyle doğal şeylerin yani harekete konu olan varlıkların ilkesini ateş ve toprak gibi doğal bir ilke olarak benimsemediklerini kastetmektedir. Bununla Aristoteles, doğal şeyler için doğal bir ilke varsaymadıkları için, bu konuyu kısaca ele aldıklarına işaret etmiştir.
- d [987a17-8] Pythagorasçular bu iki ilkenin sayının ilkeleri, sayının ise doğal şeylerin tözü ve tözün ilkelerinin yine töz olduğuna inanmalarını bakımından, bu iki ilkenin şeylerin ilkeleri olduğunu varsayımlardır. Aristoteles “...aksine sonsuzluk ve bir olanın bizzat kendisini töz olarak almışlardır.” ifadesiyle buna gönderimde bulunmuştur. Dolayısıyla, onların sonsuzluk ve bir olanın, töz olması bakımından ve yine varlıkların tözü olan sayının ilkesi olduğu için de bu iki ilkenin töz olması açısından, varlıkların ilkeleri olduğunu öne sürdüklerini kastetmektedir. Tözün ilkesinin yine töz olması gerekir.

التفسير

C.3

a يقول فأما الفيثاغوريون فوافقوا الطبيعيين في قولهم، إن المبادئ اثنان فقط، لكن من قبل النحو الذى لاح لهم لا من قبل النحو الذى لاح للطبيعيين، إنما اثنان. وإنما قال ذلك، لأن قولهم في طبيعة هذه الثنائية غير قول أولئك فيها.

b و لما ذكر ما تشترك فيه هاتان الفرقتان وهى الثنائية فقط، ذكر ما يخص هؤلاء. فقال (والذى يختصون به، فالقول بالنهاية والواحد وغير المتناهى) يريد والذى يختص به الفيثاغوريون، هو إنهم جعلوا هذه الثنائية إما المبدأ الواحد فالنهاية والواحد اللذين يدلون بما على معنى واحد، وإما المبدأ الثانى فغير المتناهى. وهذه الثنائية عند هؤلاء، هى على طريق المادة والصورة، لا على طريق المادة و الفاعل، كما كانت عند الأقدمين من الطبيعيين.

c ثم قال (ولم تجر عادتهم بتسمية شيء آخر طبيعة مثل النار والأرض وما أشبه ذلك، بل غير المتناهى نفسه والواحد بعينه جوهر) يريد وهؤلاء القوم مع جعلهم هذين المبدأين مشتركين لجمع الموجودات الطبيعية، لم يجعلوا للأمور الطبيعية مبدأ طبيعيا، أعنى الأمور المتحركة، مثل ما فعل الطبيعيون من جعلهم، مبدأ الأمور الطبيعية مبدأ طبيعيا مثل النار والأرض. وإنما أشار بهذا إلى تقصيرهم إذ لم يضعوا للأشياء الطبيعية مبدأ طبيعيا.

d وإنما وضعوا للأشياء هذين المبدأين من حيث اعتقدوا أنهما مبادئ العدد، والعدد جوهر الأشياء الطبيعية ومبادئ الجوهر جوهر. وهو الذى دل عليه بقوله (بل غير المتناهى نفسه والواحد بعينه جوهر) يريد بل إنما جعلوا غير المتناهى والواحد بعينه مبدأ للموجودات من حيث هى جوهر و من حيث أن هذين المبدأين جوهر، أيضا لكونهما مبدأ العدد الذى هو جوهر الموجودات. و ذلك أن المبدأ للجوهر يجب أن يكون جوهرًا.

- e [987a18-9] Aristoteles “...ve bu bakımdan onları ilke olarak kabul etmişler ve öylece varsaymışlardır.” sözüyle, Pythagorasçıların, sayı olduğunu söyledikleri varlıkları bu iki ilkeden oluşturduklarını kastetmektedir. Onlar, varlıkların sayı olduğunu ve sayının ilkelerinin de bir ve çok olduğunu düşünmelerinden ve bu ikisinin varlıkların ilkeleri olduklarını söylemelerinden dolayı bu sonuca varmışlardır.

T.4

Metin

987a21-8

Onlar, görüneni ve şeylerin tözü olduğunu zannedip tanımını yaptıkları ilk varlığı tanımlamalarında çok yüzeysel bir araştırma yapmışlardır. Örneğin, çift olma iki olmadan önce geldiği hâlde, bir kimsenin, çift olmayla iki olmayı aynı sanması gibi. Ancak bir şeyin aynı yönden hem çift hem de iki olmasının imkânı yoktur. Eğer böyle olmazsa, bir olan çok olmuş olur, ki bu, onların karşılaşacakları bir sonuçtur ve de önce ve sonra gelenden bunun gibi birçok şey ortaya çıkar.

C.4

Yorum

- a [987a21-3] “Onlar, görüneni ve tanımını yaptıkları ilk varlığı tanımlamalarında çok yüzeysel bir araştırma yapmışlardır.” Aristoteles “onlar” derken Pythagorasçıları kastetmektedir. Onlar, varlıkları araştırmak istediklerinde, araştırmalarını çok yüzeysel yapmışlardır, çünkü gerek varlık gerekse bilgi bakımından daha iyi bilinen, yani töz olan ilk varlığı, bir ve sonsuz ile sayı şeklinde tanımlamışlardır.
- b [987a23-5] “Bu, onların, şeylerin tözü olduğunu zannettikleri varlıktır. Örneğin, çift olma iki olmadan önce geldiği hâlde, bir kimsenin, çift olmayla iki olmayı aynı sanması gibi. Oysaki bir şeyin aynı yönden hem çift hem de iki olmasının imkânı yoktur.” sözüyle Aristoteles, sayıların varlıklara yüklem olup onlarla nitelendirildiklerinden dolayı varlıkların doğasının sayının doğası olduğunu varsaydıklarını ifade etmiştir. Örneğin, bir kimsenin, çift olmayla iki olmayı bir ve aynı zannetmesi gibi. Oysaki çift olma iki olmaya göre daha genel ve doğası gereği ondan öncedir. Yani çift olanın ortadan kalkmasıyla diğerinin de ortadan kalktığı, diğerinin ortadan kalkması durumunda çift olanın ortadan kalkmadığı, ama diğeri var olduğunda çift olanın da var olması gerektiği anlatılmaktadır.

e وقوله (ومن هذه فاللاتى يضعونها ويعدونها) يريد ومن هذين المبدئين، جعلوا الموجودات التى يقولون أنها عدد. يريد إنهم لما توهموا أن الموجودات عدد وأن مبادئ العدد هى الواحد والكثير، قالوا إن هذين هما مبادئ الموجودات.

قال أرسطو ليس

T.4

987a21-8 واستعملوا النظر البسيط جدا فى تحديدهم الظاهر والموجود الأول بالحد الذى ذكره، وهذا هو الذى كانوا يظنون أنه جوهر الأمر. مثل أن يظن إنسان أن الضعف والاثينية شيء واحد بعينه، لأن الضعف أقدم من الاثينية، لكن ليس بالوجه الذى به يكون الشيء ضعفا فعليه بعينه يكون اثنين. فإن لم يكن ذلك كذلك كان الواحد كثيرا وهذا هو الذى عرض لأولئك وقد يوجد من المتقدم والمتأخر أشياء آخر مثل هذه.

التفسير

C.4

a قوله (واستعملوا النظر البسيط جدا فى تحديدهم الظاهر والموجود الأول بالحد الذى ذكره) يريد وهؤلاء القوم يريد الفيثاغوريين، لما أرادوا أن ينظروا فى الموجودات جعلوا نظريتهم منها فى البسيط جدا، حين حدوا الموجود الأول و الذى هو أعرف أى أحققها بالوجود والمعرفة، يعنى الجوهر بالتحديد الذى ذكره، يعنى بقولهم فيه أنه الواحد والغير متناه وأنه العدد.

b ثم قال (وهذا هو الذى كانوا يظنون أنه جوهر الأمر. مثل أن يظن إنسان أن الضعف والاثينية شيء واحد بعينه، لأن الضعف أقدم من الإثينية، لكن ليس بالوجه الذى به يكون الشيء ضعفا فعليه بعينه يكون اثنين) يريد وظنهم أن طبيعة الموجودات هى طبيعة العدد من قبل أن الأعداد تحمل على الموجودات و توصف بما، مثل ظن من ظن أن الضعف والاثينية شيء واحد بعينه، أى طبيعة واحدة من قبل أن الضعف أعم من الإثينية و أنه أقدم منها بالطبع، أى الذى يرسم بأنه الذى إذا ارتفع ارتفع الآخر وإذا ارتفع الآخر لم يرتفع، هو وإذا وجد الآخر وجد هو.

- c [987a25-6] “Ancak bir şeyin aynı yönden hem çift hem de iki olmasının imkânı yoktur.” Bir şey kendisine birden çok yüklem, olumlu yüklediğinde birden fazla olur. Dolayısıyla, söz konusu yüklem bir ve aynı şey olmadıkça, onların o şeye aynı yönden olumlu yüklem olması ve yüklem de o şeyin tözünü tarif etmesi gerekmez.
- d [987a26-7] “Eğer böyle olmazsa, bir olan çok olmuş olur, ki bu, onların karşılaşacakları bir sonuçtur...” Aristoteles, eğer önce gelenin doğası sonra gelenin doğasından farklı olmazsa, bir olanın doğasıyla çok olanın doğasının bir ve aynı olacağını ya da çok olanın bir olan üzerine yükleneceğini, yine sayının varlıklardan önce gelmesinden dolayı varlıkların sayılar olarak görüldüğü durumda çok olanın bir ve bir olanın da çok olacağını kastetmektedir.
- e [987a27] Aristoteles “...ki bu, onların karşılaşacakları bir sonuçtur...” sözüyle, bir kimsenin bir olanın çok olduğuna yani bir ve çok olanın tek bir şeyde bulunmasından dolayı zıtlıkların bir olduğuna inanmasının imkânsız olması gibi, varlıkların sayı olduğuna inanmasının da imkânsız olduğunu kastetmektedir.
- f [987a27-8] Aristoteles “...ve önce ve sonra gelenden bunun gibi birçok şey ortaya çıkar.” demiştir. Öncelik bakımından duyulurlardan önce gelen şeylerden bu anlamda sayı gibi birçok şey ortaya çıkar, dolayısıyla doğası gereği sayıdan önce gelen şeyler dışarıda tutularak sayı töze özgü kılınmamıştır. Bu, tamamıyla tanım yönünden önce gelenin varlık yönünden önce gelmesinin gerekli olmadığına ilişkindir. Bu konuyu tözle ilgili bölümlerde açıklayacağız.

A.6

Metin

T.5

987a29-b2

Felsefe okullarına dair görüşleri anlattıktan sonra Platon felsefesine geçilmiştir. Platon, çokluk hakkında kendisinden önceki görüşleri izlemiştir, birlik hakkındaki felsefî görüşleri de İtalya Okulu'na dayanır. Varlıkların devamlı bir akış içerisinde olduğunu ve bunlar üzerine bir bilimin oluşturulamayacağını savunan Herakleitosçuların görüşleri, Demokritos'tan sonra [bir ve çok olan hakkında] ortaya çıkan ilk görüş olmuş⁹ ve daha sonraki görüşler, hep Herakleitosçu düşünceler üzerine temellendirilmiştir. Sokrates ise ahlâki konularla ilgilenmiş, tümel doğayla ilgili bir şey söylememiştir.¹⁰

c ثم قال (ولكن ليس بالوجه الذى به يكون الشيء ضعفا فعليه بعينه يكون اثنين) يريد لكن ليس الجهة التي بها كان الشيء ضعفا كان بها اثنين، يريد أن الشيء الواحد بعينه إذا صدق عليه محمولات أكثر من واحد. فليس يلزم أن يكون صدقها عليه من جهة واحدة حتى يكونا شيئا واحدا ولا أن يكون المحمول يعرف جوهر الشيء.

d ثم قال (فإن لم يكن ذلك كذلك كان الواحد كثيرا) يريد فإن لم تكن طبيعة الشيء الأخير غير طبيعة المتقدم كانت طبيعة الواحد وطبيعة الكثرة واحدة أو كانت الكثرة تحمل على الواحد. وإنما أراد بهذا إنه لو كانت الموجودات أعدادا من قبل أن العدد متقدم على الموجودات، لكان الكثير واحدا والواحد كثيرا.

e وقوله (وهذا هو الذى عرض لأولئك) يريد أن المحال فيمن اعتقد أن الموجودات عدد هو كالحال فيمن اعتقد أن الواحد كثير، أى أن المتضادات واحد لكونهما في شيء واحد.

f وقوله (وقد يوجد من المتقدم والمتأخر أشياء آخر مثل هذه) يريد وقد يوجد من الأمور المتقدمة على المحسوسات بهذا النحو من التقدم أشياء كثيرة، هي في هذا المعنى بمنزلة العدد فلم اختصت بكون العدد جوهرًا دون سائر الأشياء المتقدمة عليه بالطبع. وهذا كله راجع إلى أن المتقدم بالحد، ليس يجب أن يكون متقدما بالوجود. وسنين هذا أكثر في مقالات الجواهر.

A.6

T.5

قال أرسطو ليس

987a29-b2 ومن بعد ما ذكر من أنواع الفلسفة، وجدت فلسفة أفلاطون. وكانت تتبع تلك في الكثرة، وأما في الآحاد فكانت فلسفته فيها بحسب رأى الإيطاليين. وكان أول ما حدث بعد ديمقراطيس، آراء الهرقليين في أن سائر الموجودات دائمة السيلا، وأنه ليس فيها علم؛ وهذه الآراء فعلى هذا أخذها باخرة. فأما سقراط، فإنما تكلم في الأخلاقيات، ولم يتكلم بشيء في الطبيعة الكلية.

C.5

Yorum

- a [987a29-30] Aristoteles “Felsefe okullarına dair görüşleri anlattıktan sonra Platon felsefesine geçilmiştir.” sözüyle, varlıkları sayılar olarak gören Pythagorasçılar ve matematik bilimleri var olan şeylerin ilkesi olarak kabul edenlerle, Anaksagorasçılar, Empedoklesçiler ve Demokritosçular gibi doğa filozoflarının felsefesinden sonra gelenleri kastetmektedir.
- b [987a30-2] “Platon, çok ve bir hakkında kendisinden önceki görüşleri izlemiştir.” Platon varlıklara dair pek çok görüşünde varlıkları sayılar olarak gören Pythagorasçıları ve onlara yakın görüşte olanları; bazı görüşlerinde de bugün muhtemelen Frenk beldesi olarak bilinen yer olan İtalya’daki okulun ilk doğa filozofları olan Anaksagoras, Empedokles, Demokritos ve onların takipçilerinin görüşlerini izlemiştir. Aristoteles, Platon’un birçok felsefi görüşünde matematiği duyulur şeylerin nedenleri ya da duyulur şeylerin bizzat kendileri olarak gören filozofları izlediğini söylemiştir. Çünkü buna dair bilgiyi tözle ilgili bölümlerde açıklayacağımız üzere, Platon idealardan bahsederek, ideaların doğasıyla sayıların doğasının bir ve aynı olduğuna ve yine dört elementin, kenarları ve açıları birbirine eşit olan ve Euklides’in eserinin¹¹ sonunda bahsedilen beş cisim olan yüzeylerden bileşik olduğuna inanmaktaydı. Platon ilk maddeyle ve bütün duyulur bileşiklerin kendisinden bileştiği ilk dört elementle ilgili görüşlerinde doğa filozoflarını izlemiştir.
- c [987a32-3] “Demokritos’tan sonra ortaya çıkan ilk görüş olmuş...” Aristoteles, bu kimse hakkında, doğa filozoflarından biri olarak bahsetmektedir. “Herakleitosçuların görüşleri” sözüyle ise şunu kastetmiştir: Onlar, kendi zamanlarında felsefe yapan herkesin görüşlerine kuşkuyla yaklaşmışlar ve şu düşünceden hareketle bilimin olamayacağını savunmuşlardır: Bilgi zorunlu ve süreklidir, burada ise bilime konu olan şey, sürekli bir değişim içindeki duyulur şeylerden başka bir şey değildir. Bilinen sürekli bir değişim içindeyse, ona dair bilgi de sürekli bir değişim içindedir. Öyleyse, sürekli değişen bilgi de bilgi değildir, burada hiçbir şekilde bilgiden söz edilemez.

التفسير

C.5

a يقول (ومن بعد ما وجدت هذه الأنواع من الفلسفة وجدت فلسفة أفلاطون) يعني بعد فلسفة أصحاب الأعداد وهم آل فيثاغورث وبالجمله الذن جعلوا التعاليم مبدأ الأمور الموجودة وبعد فلسفة الطبيعيين وهم آل أنكساغورث وآل ابن دقليس وآل ديمقراطيس.

b وقوله (في فلسفة أفلاطون، إنها كانت تتبع هذه في الكثرة) يعني إن أفلاطون يتبع في أكثر آرائه في الموجودات مذهب بصحاب الأعداد، يعني الفيثاغوريين ومن يقرب منهم؛ وفي الأقل أهل إيطاليا، وهي التي تعرف اليوم ببلاد الافرنج وهناك والله أعلم كان الطبيعيون الأول أنكساغورث وآله وابن دقليس وآله و ديمقراطيس وآله. وإنما قال إن أفلاطون يتبع في أكثر فلسفته الذن جعلوا التعاليم أسباب الأمور الحسوسة أو الأمور الحسوسة باعياها، لأن أفلاطون كان يقول بالصور ويعتقد أن طبيعة الصور وطبيعة العدد واحد، على ما سنبين في مقالات الجوهر من هذا العلم. و كان يعتقد أن الأسطقسات الأربعة مركبة من السطوح المتساوية الأضلاع والزوايا، وهي الأجسام الخمسة المذكورة في آخر كتاب أوقليدس. وإنما تبع الطبيعيين في قوله بالهيولى الأولى وفي قوله بالأسطقسات الأربعة الأولى، أعنى أن منها تركيب جميع المركبات الحسوسة.

c وقوله (وكان أول ما حدث بعد فلان) يعني رجلا من أصحاب العلم الطبيعي (آراء الهركليين) وهم الذن شكوا على جميع من كان يتعاطى الفلسفة في ذلك الوقت؛ فقالوا إنه ليس هاهنا علم، لأن العلم ضروري و دائم، وليس هاهنا شيء يتعلق به العلم إلا الحسوسات، وهي في تغير دائم. وإذا كان المعلوم في تغير دائم، فالعلم به في تغير دائم. والعلم المتغير ليس علما، فليس هاهنا إذا علم.

- d [987a33-b1] Aristoteles "...ve daha sonraki görüşler, hep Herakleitosçu düşünceler üzerine temellendirilmiştir." sözüyle, buraya kadar bahsettiğimiz görüşlerin, Platon'a kadar felsefe alanında araştırma yapanların dayandıkları görüşler olduğunu kastetmektedir.
- e [987b1-2] Aristoteles, ünlü filozoflardan biri olmasına karşın, Sokrates hakkında uzunca durmamış, şöyle demekle yetinmiştir: "Sokrates ise ahlâkî konularla ilgilenmiş, tümel doğayla ilgili bir şey söylememiştir." Bununla Aristoteles, Sokrates'in ahlâk felsefesi alanında görüş belirten ilk kişi olduğunu, ancak bilim felsefesine ilişkin kendisinden önce gelenlerin görüşleri üzerine bir şey eklemediğini kastetmiştir.¹²

T.6

Metin

987b4-19 Kabul edilir ki, duyulur şeylerde sabit bir şey olmadığı için, Platon ideaların varlığını, ebedî şeylerin varlığı gibi ele almıştır. Yine değişim sürekli olduğundan, idealar için ortak olan tanımın duyulur şeyler için de tanım olmasının imkânı yoktur. Varlıklar için bir ve aynı olan şeyler idealar diye adlandırılmıştır. Bütün duyulur şeyler ise idealardan dolayı onlarla aynı adı almışlardır; ad bakımından benzer olan şeyler yalnızca tür bakımından ortaktır, ad bakımından ortak olmanın dışında bir benzerlikleri yoktur.¹³ Pythagorasçılar benzetme yoluyla varlıkların sayılardan oluştuğunu söylerken, Platon ise buna ad ortaklığını eklemiştir. İster ad ortaklığı isterse türler arasında var olan benzerlik olsun, Pythagorasçılar bu konu hakkında genel araştırma yapmaktan geri durmuşlar ve hem duyulurlar hakkında hem de şeyler arasında aracı varlık olduğunu varsaydıkları matematiksel türler konusunda ısrarcı olmuşlardır. Duyulur şeylerin bir kısmı harekete konu olmayan sürekliliği olan şeylerken,¹⁴ türler ise çokluğa [yüklem olarak] bulunan şeylerdir. Tür, her bir şey için var olan şeydir ve yine diğer şeylerin nedenidir.

C.6

Yorum

- a₁ [987b4] Herakleitosçuların kuşkusu Platon'u idealar öğretisine yönelttiğinden, Aristoteles, bu burada, kuşkunun Platon'u idealara nasıl yönelttiği, hatta onlara inanmaya nasıl zorladığını anlatmıştır.

d ثم قال (وهذه الآراء فعلى هذا أخذها باخرة) يريد فهذه الآراء التي ذكرناها هي التي انتهى إليها الناظرون في الفلسفة، يعنى إلى زمانه.

e ولما لم يجر ذكرا لسقراط وكان من مشاهير الحكماء. قال (فأما سقراط، فانما تكلم في الخلفيات ولم يتكلم بشيء في الطبيعة الكلية) يريد أنه أول من تكلم في الفلسفة الخلقية ولم يزد شيئا على ما ذكره من تقدمه في الفلسفة العلمية.

قال أرسطوطاليس

T.6

987b4-19 يقبل ذلك، لأنه أخذ أن كون هذا على مثال كون الأشياء الباقية، وليس في المحسوسات شيء ثابت. ولا يمكن أيضا أن يكون للمحسوسات حد ما تشترك فيه، إذ كانت دائمة التغيير؛ وسمى اللاتى هي للموجودات واحدة بعينها صورا. وأما جميع المحسوسات فانما تقال بحدّه ومن أجلها؛ والكثرة المتواطئة في الاسم مشاركة في النوع إلا أنه زاد اشتراك الاسم. وأما الفيثاغوريون، فعلى طريق التشبيه، قالوا إن الموجودات هي الأعداد، وأما أفلاطون فإنه زاد اشتراك الاسم. فأما الاشتراك أو التشابه الذى بين الأنواع أيها، كان فإنهم تركوا الفحص العام عنه، وإنما عاندوا في المحسوسات والأنواع التعاليمية التي يقولون أنها متوسطة فيما بين الأمور. أما المحسوسات فمنها ما هو دائم غير متحرك، وأما الأنواع فهي التي توجد الى كثرة. والنوع فهو هو الشيء الموجود لكل واحد، والنوع أيضا سبب الأشياء الأخر.

التفسير

C.6

a₁ لما كان شك الهرقليين هو الذى حرك أفلاطون الى القول بالصور، أخذ والله أعلم يذكر في هذا الفصل كيف حركه الى ذلك، حتى أوجب عليه اعتقاد الصور.

- a₂ [987b4-7] “Duyulur şeylerde sabit bir şey olmadığı için, Platon ideaların varlığını, ebedî şeylerin varlığı gibi ele almıştır.” sözüyle şunu kastetmektedir: Bir şey bir cinste ve bir türde varlık kazanınca, ebedî varlıkların o cinste varlık kazanmasında olduğu gibi, somut bir şahsın o cinste varlık kazanması düşüncesi, Platon’u prototip ve formlar olan ideaları varsaymaya yöneltmiştir. Öyle ki, [somut ve ebedî şeylerin bir cinste var olmaları arasındaki] durum hiçbir şekilde değişmez ve bunun ilineksel olması imkânsızdır. Değişimin sürekliliğinden dolayı, duyulur şeylerde sabit bir şey olmadığına ve yine duyulur şeyler için ortak bir tanımın olmasının imkânsızlığına ben de katılıyorum. [Oysa ben] tek tek her bir türün şahıslarında bulunan anlamların bir ve aynı olup bunların, şeylerin tanımı ve zihnin dışında zorunlu olarak bulunan şeyler olduğuna inanıyorum. Platon buna idealar ve prototipler yani duyulur şeylerin formları ve doğal şeylerin prototipleri demiştir.¹⁵ Öyle ki bunlar, doğal varlıklara tıpkı bir sanatkârın yapılan resme bakması gibi bakar. Öyle olmadığına, [gelişigüzel olarak] herhangi bir şeyden herhangi bir şey meydana gelir ki, insanın sperminden hep insan ve atın sperminden hep atın meydana gelmesi mümkün olmaz.
- b [987b8-9] “Bütün duyulur şeyler ise idealardan dolayı onlarla aynı adı almışlardır...” sözüyle Aristoteles, Platoncuların bundan dolayı bütün duyulur şeylerin bu ideaların doğasıyla tanımlandığına ve bir şeyin kendi prototipinden hareketle var olması gibi idealardan pay almakla var olduklarına inandıklarını kastetmektedir. Yani duyulur şeylerdeki uyum ve düzen, idealardan pay almakla ortaya çıkmıştır.
- c [987b9-11] Aristoteles “...ad bakımından benzer olan şeyler yalnızca tür bakımından ortaktır, ad bakımından ortak olmanın dışında bir benzerlikleri yoktur.” derken şunu kastetmektedir: Ancak birden çok şeye işaret eden benzer adlar o şeylerdeki ortak bir anlama işaret etmektedir. İdealar öğretisine gelince, bunda birden çok şey için ortak bir anlam yoktur ki, türlerin adları ortak olsun. Dolayısıyla bu öğretilerde genel bir anlam olmayıp yalnızca ad ortaklığı vardır. Bu nedenle Aristoteles, “...ad bakımından ortak olmanın dışında bir benzerlikleri yoktur.” demiştir.

a₂ فقولہ (لأنه أخذ أن كون هذا على مثال كون الأشياء الباقية، وليس في المحسوسات شيء ثابت) يحتتمل أن يريد وإنما حرك أفلاطون إلى القول المثل والصور، إنه لما وجد في جنس جنس و نوع نوع، إن كون الشخص المشار إليه في ذلك على مثال كون الأشخاص الباقية في ذلك الجنس؛ من غير أن يخل الأمر، و لم يمكن أن يكون ذلك بالعرض. واعتقد أنه ليس في المحسوسات شيء ثابت، ولا يمكن أيضا أن يكون للمحسوسات حد تشترك فيه، إذ كانت دائمة التغير. اعتقد أن المعاني التي توجد لأشخاص نوع نوع واحدة بعينها وهي حدود الأشياء هي أمور ضرورية خارج النفس. و سماها صورا ومثلا أى هي صور للأشياء المحسوسة ومثل للطبيعة؛ تنظر إليها كما ينظر الصانع إلى صورة المصنوع. وإلا كان أى شيء اتفق من أى شيء اتفق، ولم يكن عن معنى الإنسان إنسان دائما وعن معنى الفرس فرس دائما.

b ثم قال (وأما جميع المحسوسات فاتها إنما تقال بهذه ومن أجلها) يريد واعتقدوا لمكان هذا أن جميع المحسوسات إنما تحد بهذه الطبيعة، وإنما توجد من أجلها كما يوجد الشيء من قبل مثاله، أى الترتيب والنظام فيها، إنما وجد من أجل المثال.

c وقوله (والكثرة المتواطئة في الاسم مشاركة في النوع إلا أنه زاد اشتراك الإسم) يريد إلا أن الأسماء المتواطئة هي التي تدل من الأشياء الكثيرة على معنى واحد مشترك فيها. وعلى القول بالصور، ليس يكون هاهنا معنى واحد مشترك لكثيرين فترجع أسماء الأنواع مشتركة؛ فلا يكون هنالك معنى عام إلا اللفظ فقط. و لذلك قال (إلا أنه زاد اشتراك الإسم).

- d [987b11-3] “Pythagorasçılar benzetme yoluyla varlıkların sayılardan oluştuğunu söylerken, Platon ise buna ad ortaklığını eklemiştir.” Aristoteles şunu kastetmektedir: Sayıları varlıklara benzetmeleri, Pythagorasçıları varlıkların sayılar oldukları görüşüne yöneltmiştir. Nitekim onlar, sayıların bizzat varlıklar olduklarına inanmaktaydılar. Sayılar ve varlıklar arasında ad ortaklığının bulunması onlar için bağlayıcı olmamış ve bu görüş türlerdeki ad ortaklığını eklemeye onları yöneltmemiştir. Platon ise ad ortaklığını eklemiş ve bunu gerekli görmüştür.
- e [987b13] Büyük olasılıkla Platon, bu görüşle önceki filozoflardan birinin, varlıkların nedenlerinin bir ve varlık gibi genel cinsler olduğuna inandığına, ancak ad ortaklığına ise inanmadığına işaret etmiştir. Buradan hareketle, Parmenides, sayı bakımından bir olana işaret eden varlık adıyla cins bakımından bir olana işaret eden varlık adını birbirinden ayrı tutmadığından, bu nedenle de varlığın bütünüyle sayı bakımından bir olduğuna inandığından dolayı, hataya düşmüştür.
- f [987b13-4] Aristoteles “İster ad ortaklığı isterse türler arasında var olan benzerlik olsun, Pythagorasçılar bu konu hakkında genel araştırma yapmaktan geri durmuşlar...” derken, bununla Platon’a işaret etmiştir. Nitekim Platon, bireyler arasındaki ortaklığı araştırdığı hâlde, türler arasındaki ortaklığı araştırması gerekirken, türler arasındaki ortaklığı araştırmayı terk etmiştir. Aristoteles’in bunu söylemesinin nedeni şudur: Platon, en son türlerin idealar olduğunu söylediğinde, ya bunun benzerini öteki türler hakkında da söylemesi gerekir, ki bu durumda da formların formları olması gerekir ve bu durum sonsuza dek sürüp gider, ya da bütün türlerin zihnin dışında var olmayıp zihinde var olan akledilir şeyler olduğunu söylemesi gerekir.
- g1 [987b14-5] Aristoteles “...ve hem duyulurlar hakkında hem de şeyler arasında aracı varlık olduğunu varsaydıkları matematiksel türler konusunda ısrarcı olmuşlardır.” ifadesiyle, onların cinslerin doğasını araştırmayıp türlerin doğasını araştırmalarının nedeninin, türleri olması bakımından türleri incelemek değil de ısrarla bir tezi çürütmek bakımından inceleme yapmaları olduğunu kastetmektedir.

d ثم قال (وأما الفيثاغوريون، فعلى طريق التشبيه، قالوا إن الموجودات هي الأعداد، وأما أفلاطون فإنه زاد اشتراك الإسم) يريد فأما الفيثاغوريون فإنه إنما دعاهم إلى القول بأن الموجودات أعداد، إنهم شبهوا الأعداد بالموجودات؛ فاعتقدوا إنما الموجودات انفسها. فلم يلزمهم وجود إسم مشترك بين الأعداد وبين الموجودات ولا دعاهم القول إلى زيادة إسم مشترك في الأنواع. وأما أفلاطون، فإنه زاد الإسم المشترك أو لزمه القول به.

e ويحتمل أن يكون إنما أشار بهذا إلى أن من كان يعتقد من القدماء إن أسباب الموجودات هي الأجناس العامة مثل الواحد و الموجود، لم يكن يعتقد أن هاهنا إسمًا مشتركًا. ومن هنا غلط برميندس حين لم يفرق بين إسم الموجود الدال على الواحد بالعدد وعلى الواحد بالجنس، فاعتقد أن الموجود كله واحد بالعدد.

f ثم قال (فأما الاشتراك أو التشابه الذى بين الأنواع أيها، كان فإنهم تركوا الفحص العام عنه) يشير بذلك إلى أفلاطون. وذلك إنه لما فحص عن الإشتراك الذى بين الأشخاص، ترك الإشتراك الذى بين الأنواع، وقد كان يجب عليه أن يفحص عن الإشتراك الذى بين الأنواع. وإنما قال ذلك، لأنه يلزمه إذا قال في الأنواع الأخيرة إنما صور أن يقول مثل ذلك في سائر الأنواع. فيكون للصور صور ويمر ذلك إلى غير نهاية أو يقول إن جميع الأنواع هي أمور معقولة موجودة في النفس، لا وجود لها خارج النفس.

g₁ وقوله (وإنما عاندوا في المحسوسات والأنواع التعاليمية التى يقولون أنها متوسطة فيما بين الأمور) يريد والسبب في أنهم إنما نظروا في طبيعة الأنواع ولم ينظروا في طبيعة الأجناس، إن فحصهم إنما كان على جهة المعاندة ولم يكن على جهة البحث عنها بما هي أنواع.

- g₂ [987b15] Bu nedenle bir kısım filozoflar duyulur şeylere ya da bu duyulur şeylerdeki matematiksel şeylere ilişkin bilimin olamayacağına dair Herakleitosçu kuşkuya karşı çıktıklarında, her iki durumda da bu kuşku ortadan kaldırmak için, idealar ve idealar ile duyulur şeyler arasında bir aracı doğa ileri sürmüşlerdir. Eğer onlar bir şeyi doğası gereği araştırmış olsalardı, duyulur ve matematiksel şeyler hakkındaki yanıt bir ve aynı olurdu.
- h [987b16-7] Platon'un bu karşı çıkışı bütünüyle geçersiz olunca, Aristoteles, Herakleitosçulara kendisiyle yapılacak doğru bir karşı çıkıştan bahsederek şöyle demiştir: "Duyulur şeylerin bir kısmı harekete konu olmayan sürekliliği olan şeylerken, türler ise birden çok varlıklara [yüklem olarak] bulunan şeylerdir. Tür, her bir şey için var olan şeydir ve yine diğer şeylerin nedenidir." Herakleitosçuların duyulur şeylerin sürekli bir değişim içinde bulunduğu yönündeki görüşüne Platoncuların şu şekilde karşı çıkmaları doğrudur: Duyulur şeylerde adına form denilen, bizzat değişmeyip sabit olan ve yine madde denilen sürekli değişen bir şey vardır.
- i [987b17-8] Aristoteles "...türler ise birden çok varlıklara [yüklem olarak] bulunan şeydir. Tür, her bir şey için var olan şeydir..." demiştir. Aristoteles bunu idealar öğretisine ve de bireylerin kendilerinde addan başka ortak olan bir şeyin bulunmadığını ileri sürerek bilimi geçersiz görenlere karşı ifade etmiştir. Nitekim türün tanımını, her birinin var olması bakımından sayıca birden çok şeyde bulunan anlam şeklinde ortaya çıkınca, [maddeden] ayrı formların tek tek her biri olması bakımından duyulur şeylerde bulunmasının imkânı bir yana, bu formların varlıklarını ve mahiyetlerini bilmenin imkânsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, türün yukarıdaki tanımından türün kendisine yüklem olduğu çokluğun bir ve aynı lafızda değil de kendisindeki bir ve aynı anlamda ortak olduğu görünmektedir.
- k [987b18-9] Aristoteles'in "...ve yine tür, diğer şeylerin nedenidir." ya da diğer şeyler için nedendir derken, bireylerin nedenini değil de bireylere ilişkin bilginin nedeni olduğunu kastetmektedir.

g₂ ولذلك لما عاند قوم شك المرقليين في ارتفاع العلم عن المحسوسات وعن الأشياء التي هي في المحسوسات وهي التعاليم، قالوا بالصور وبطبيعة متوسطة بين الصور والمحسوسات لينحل لهم بهذا القول الشك في الأمرين جميعا. ولو نظروا الأمر بحسب طبيعته لكان الجواب واحدا في المحسوسات والتعاليم.

h ولما كان هذا العناد كله فاسدا ذكر العناد الصحيح الذي ينبغي أن يعاند به هؤلاء. فقال (أما المحسوسات فمنها ما هو دائم غير متحرك وأما الأنواع فهي التي توجد إلى كثرة والنوع، فهو هو الشيء الموجود لكل واحد، والنوع أيضا سبب الأشياء الأخر) يريد وأما قولهم إن المحسوسات في تغير دائم فعنادهم الصحيح أن يقال لهم أن الموجودات المحسوسة فيها شيء غير متغير بالذات، بل ثابت وهي الصورة وفيها ما يتغير دائما، وهي الهيولى.

i وأما قوله (وأما الأنواع فهي التي توجد للكثرة. والنوع فهو هو الشيء الموجود لكل واحد) فإنما قاله في مقابلة القول بالصور وفي مقابلة من قال إنه ليس هاهنا شيء تشترك فيه الأشخاص إلا الإسم فقط، وهم المبطلون للعلم. وذلك أنه إذا ظهر من حد النوع، إنه المعنى الموجود لكثيرين بالعدد من طريق ما كل واحد منها موجود، ظهر أن الصور المفارقة ليس يمكن أن تكون موجودة للمحسوسات على أنها هي هي فضلا عن أن تكون معرفة وجودها وماهياتها. وكذلك يظهر من هذا الحد أن الكثرة التي يحمل عليها النوع تشترك في معنى واحد فيها، لا في لفظ واحد.

k وأما قوله (والنوع فهو هو الشيء الموجود لكل واحد، والنوع أيضا سبب الأشياء الأخر) أو سبب لأشياء آجر. فإنما أراد به سبب العلم بالأشخاص، لا سبب الأشخاص.

T.7

Metin

987b21-5 Bir olanda ortak olma bakımından bu şeyler türlerdir. Bir olanın töz olduğunu söyleyen ve kendisine bir denilen başka bir şeyin bulunmadığını ileri süren kimse, Pythagorasçılarının sayıların şeylerin tözünün nedeni olduğu yönündeki görüşlerine yaklaşmış olur. Çünkü bu, onların görüşüdür.

C.7

Yorum

- a [987b21-2] “Bir olanda ortak olma bakımından bu şeyler türlerdir.” Sözüyle Aristoteles, bireyle tür arasındaki farkı kastetmiş olmalıdır; “bu şeyler” sözü de bireylere işaret etmektedir. Sanki Aristoteles, bir olanın kendisinde ortak olmak bakımından değil de tek tek her bir şeye özgü olmak bakımından kendisine işaret edilen şeylerdeki ortak anlamın, bireysel bir olan olduğu görüşündedir. Şeylerde ortak olarak bulunan bir olan anlam, tür diye adlandırılır.
- b [987b22-5] Aristoteles “Bir olanın töz olduğunu söyleyen ve kendisine bir denilen başka bir şeyin bulunmadığını ileri süren kimse, Pythagorasçılarının görüşlerine yaklaşmış olur.” derken, bir olanın sayı bakımından töz olduğunu, sayı bakımından bir olan olmayıp başka bir tür bakımından bir olduğu söylenen başka bir şeyin bulunmadığını ileri süren kimse, Pythagorasçılarının, sayıların, başka şeylerin tözünün nedeni olduğu yönündeki görüşlerine yaklaşmış olur. Aristoteles “yaklaşmış olur” demiştir, parçalanmayan atom görüşüne sahip filozoflar oldukları için, onlara göre töz ya da bir olan yoktur. Bundan başka, atomcu görüş söz konusu olduğunda, sayıların şeylerin tözünü olduğunu ileri sürenleri bağlayan imkânsız durumlar onlar için de bağlayıcı olur. Çünkü her iki okul da atomların nasıl bitişik olduğunu ve de parçalanmayan bir olanın edilgi, etki ve dönüşün için nasıl neden olduğunu açıklayamamıştır. Nitekim bölünmeyen bir olan şey, madde ve formdan bileşiktir ve her madde ve formdan bileşik olan şey ise bölünebilirdir. Bu konu, Fizik kitabında bütüncül bir şekilde açıklanmıştır.

قال أرسطو ليس

T.7

987b21-5 والتي من تلك على طريق الإشتراك في الواحد، فهي الأنواع. فأما من قال إن الواحد جوهر وليس شيء آخر موجود يقال إنه واحد، فقد قال قريبا من قول الفيثاغورين من أن الأعداد سبب جوهر الأشياء الأخر. فان هذا هو رأى أولئك.

التفسير

C.5

a قوله (والتي من تلك على طريق الإشتراك في الواحد، فهو النوع) يحتمل أن يريد بهذا الفرق بين الشجص والنوع؛ ويكون قوله (والتي من تلك) إشارة إلى الأشخاص. فكانه قال أما المعنى الواحد الذى في الأشياء المشار إليها من جهة ما ليس تشترك فيه، بل يخص واحدا واحدا منها فهو الواحد التخصى. وأما المعنى الواحد الذى يوجد مشتركا فيها فهو الذى يسمى النوع.

b وقوله (فأما من قال إن الواحد جوهر وليس شيء آخر موجود يقال إنه واحد، فقد قال قريبا من قول الفيثاغورين) يريد فأما من قال إن الواحد بالعدد جوهر وليس هاهنا شيء آخر موجود يقال فيه أنه واحد بنوع آخر غير الواحد بالعدد، فقد قال قريبا من قول فيثاغورين من أن الأعداد هى سبب جوهر الأشياء الأخر. وإنما قال (قريبا) لأن هؤلاء هم أصحاب الجزء الذى لا يتجزى، فان هؤلاء ليس عندهم جوهر أو واحد إلا هذا الجزء. فتلزمهم المحالات التى تلزم من قال إن جواهر الأشياء هى الأعداد. وذلك إن كلى الفريقين لا يقدر أن يقولوا كيف يوجد من هذه متصل، ولا كيف يكون هذا الواحد الغير منقسم سببا للأفعال والفعل والإستحالة. فانه إن قبل التغيير كان مركبا من مادة وصورة وكل مركب من مادة وصورة، فهو منقسم. وهذا كله قد تبين في العلم الطبيعى.

T.8

Metin

987b25-988a2

Onlardan bir kısmı tıpkı bir gibi, iki olanı sonsuz olanın yerine geçirmiş ve bir kısmı da kendilerine özgü olarak, sonsuz olanın büyük ve küçük olandan ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Kimisi sayıları duyulur şeylerden ibaret görürken, kimisi de bu duyulur şeylerin sayılar olduğunu ileri sürüp matematiksel şeyleri bunlar arasında aracı varlık olarak görmemişlerdir. Bir olanı ve sayıları şeylerin dışında görenler ise, Pythagorasçıların görüşlerini benimsememişlerdir. Onlar tanımları araştırmak suretiyle türlere yönelmişlerdir, çünkü onlardan önceki filozoflarda diyalektik sanatı yoktu. İkili başka bir doğayı ele alan kimse, bunu, tıpkı bir şeyin kendi benzerinden çıktığı gibi tek sayılar dışında [diğer] sayıların kendilerinden doğal olarak çıktığı bir şey olarak ele almıştır. Oysa gerçek ise bunun tam tersidir. Çünkü onlar, şeylerin maddeden çıktığını doğru kabul etmişlerdir.

C.8

Yorum

- a [987b25] İlkeleri bir olan ve sonsuz olan diye iki olarak ele alan kimselerden bir gurup sonsuz olanın ikilikten çıktığını ve bu ikiliğin, sonsuz olanı büyük ve küçük diye ikiye ayıranlar gibi zıt olarak ele almadıklarını Aristoteles ifade etmekte, “tıpkı bir gibi” derken yani ikili olarak ele almadıklarını söylerken de buna işaret etmektedir.
- b [987b26-7] Aristoteles “...ve bir kısmı da, kendilerine özgü olarak, sonsuz olanın nedeninin, büyük ve küçük olduğunu ileri sürmüştür.” sözüyle, o kimselerin, sonsuz olanın nedenini sonsuz büyüklüklerde geçerli olan büyük ve küçükten ibaret olan ikilik olarak ele aldıklarını kastetmektedir. Aristoteles “kendilerine özgü” demiştir, çünkü onlar, önceki filozofların uzlaştıkları gibi, ilkeleri, büyük ve küçükten oluşan iki zıt ilkeyle bu ikisine konu olabilen bir olandan oluşmak üzere üç ilke olarak ele almışlardır. İlkeleri bir olan ve ikilikten meydana gelen sonsuz diye ele alanlar ise, bir olan ve sonsuz olandan oluşan iki zıt ilke için asla bir konu belirlememişlerdir.

قال أرسطو ليس

T.8

987b25-988a2 ومنهم من جعل بدل غير المتناهي الإثنين كوحدة ومنهم من جعل غير المتناهي من الكبير والصغير، وهذا فخاص. ومنهم من جعل الأعداد من المحسوسات ومنهم من قال إن هذه الأمور هي الأعداد، وليس يجعلون الأشياء التعاليمية فيما بين هذه. فأما من صير الواحد والأعداد غير الأمور، وليس كما فعل الفيثاغوريون؛ وإنما تطرقوا إلى الأنواع بالفحص عن الحدود، ولم يكن للأوائل صناعة الجدل. وأما من جعل الطبيعة الأخرى الثنائية من قبل أن الأعداد سوى الأوائل تتولد عنها تولدا طبيعيا كما يتولد الشيء عن مماثله. وأما التي تعرض فإنها بعكس ذلك؛ فالقول بأن هذه من الهیولی یجری علی الصواب.

التفسير

C.8

a يقول إن الذن جعلوا المبادئ اثنان، الواحد وغير المتناهي، منهم من جعل غير المتناهي متولدا عن الإثنينية ولم يجعل الإثنينية متضادة مثل من جعلها من الكبير والصغير، وهو الذي دل عليه بقوله كوحدة ما، أى لم يجعلها ثنائية.

b ثم قال (ومنهم من جعل العلة غير المناهى الكبير والصغير، وهذا فخاص) يريد ومنهم من جعل علة غير المتناهى الإثنينية التى هى الكبير والصغير اللذين يبران فى الأعظام إلى غير نهاية. وإنما قال (فهذا خاص) لأن هؤلاء جعلوا المبادئ ثلاثة على ما اتفق عليه القدماء، الضدان اللذان هما الكبير والصغير، والموضوع القابل لهما الذى هو الواحد. وأما الذن جعلوا المبادئ الواحد وغير المتناهى المتولد من الإثنينية، فلم يجعلوا للضدين اللذين هما الواحد وغير المتناهى موضوعا أصلا.

- c [987b27-8] “Kimisi sayıları duyulur şeylerden ibaret görmüşlerdir.” derken, Aristoteles, ilkelerin sayılar olduğu görüşünü savunanlardan bir kısmının, onların duyulur şeylerin bir parçası yani duyulur şeylerin formları olduğunu ileri sürdüğünü kastetmektedir. Bunlar ideaları ve sayıları kabul eden kimselerdir. Bir kısmı ise duyulur şeylerin sayıların bizzat kendileri olduğunu ileri süren Pythagorasçılardır.
- d [987b29] İdealar görüşünü ileri sürenlerden kimisi sayıların, özetle matematiğin konusunun, idealarla duyulur şeyler arasında aracı doğalar olduğunu kabul edince ve Pythagorasçılar ise bu iki görüşten herhangi birini ileri sürmeyip, genel olarak sayıların, varlıkların kendisinden bileştiği şeyler olduğunu ileri sürünce, Aristoteles onların bu görüşleri hakkında “Matematiksel şeyleri bunlar arasında aracı varlık olarak görmemişlerdir” demiştir. Aristoteles, muhtemelen bu ifadeyi sayıların idealar olduğunu ileri sürenler hakkında kullanmıştır. Şöyle ki, bunlar iki gruba ayrılmaktadır. Bu kitabın on üçüncü bölümünde ilk filozoflardan bahsettiğimiz üzere, bu filozoflardan bir kısmı sayıların ve ideaların bir ve aynı doğaya sahip olduğunu ileri sürerken, bir kısmı da sayıların doğasının ideaların doğasından farklı olduğunu ve onların idealarla duyulurlar arasında aracı bir doğa olduklarını ileri sürmüştür.
- e [987b29-32] “Bir olanı ve sayıları şeylerin dışında görenler ise, Pythagorasçıların görüşlerini benimsememişlerdir. Onlar tanımları araştırmak suretiyle türlere yönelmişlerdir.” Aristoteles şunu kastetmektedir: Bir olanı ve sayıları duyulur şeylerin bir parçası olarak görenlere ve de Pythagorasçıların kabul ettiği gibi, sayının varlıklarının bizatihi kendisi, yani formel bir parçası olduğunu ileri sürmeyenlere gelince, onlar tanımın doğasını, yani şeylerde içkin bulunan formun nereden geldiğini araştırarak idealar öğretisine ve ideaların sayılar olduğu öğretisine yönelmişlerdir. Zihnin dışında tanımlanan şeyler değişkendir ve bu, onlara göre, tanımların yerine ideaları koymayı veya tanımların bizzat kendisinin idealar olduğunu gerektirmektedir ve yine bu, onlara göre bu durumu, yani ideaların maddelerden ayrık olmasını, ideaların doğasıyla sayının doğasının farklı olmadığını gerektirmektedir. Nitekim eğer idealar varsa onların doğasının sayının doğasından farklı olması imkânsızdır.

c و قوله (ومنهم من جعل الأعداد من المحسوسات ومنهم من قال إن هذه الأمور هي الأعداد) يريد ومن هؤلاء الذين قالوا إن المبادئ هي الأعداد من جعل الأعداد جزءاً من المحسوسات أى صوراً لها؛ وهم أصحاب الصور والأعداد. ومنهم من قال إن المحسوسات هي الأعداد أنفسها، وهم الفيثاغوريون.

d ولما كان من القائلين بالصور من جعل الأعداد وبالجملة موضوع التعاليم طبائع متوسطة بين الصور والمحسوسات، وكان الفيثاغوريون ليس يقولون بواحد من القولين وإنما كانوا يقولون أن الأعداد بجملتها هي التي تركبت منها الموجودات، قال في أثر قولهم (وليس يجعلون الأشياء التعاليمية فيما بين هذه). و يحتمل أن يكون هذا إنما قاله عن الذين يقولون أن الأعداد هي صور. وذلك أن هؤلاء فرقتان، منهم من يقول إن الأعداد والصور طبيعة واحدة ومنهم من يقول إن طبيعة الأعداد هي غير طبيعة الصور، وإنما طبيعة متوسطة بين الصور والمحسوسات على ما حكاه عن القدماء في الثالثة عشر من هذا الكتاب.

e ثم قال (فأما من صير الواحد والأعداد من الأمور، وليس كما فعل الفيثاغوريون؛ وإنما تطرقوا إلى الأنواع بالفحص عن الحدود) يريد فأما من صير الواحد والأعداد جزءاً من الأمور المحسوسة، ولم يقولوا أن العدد هو نفس الموجودات كما فعل الفيثاغوريون أى جزءاً صورياً، وإنما تطرقوا إلى القول بالصور، والقول بأنها أعداد من قبل فحصهم عن طبيعة الحدود، أعنى من أين أتت الصورة فيها. والأشياء المحدودة خارج النفس متغيرة، فوجب ذلك عندهم أن يجعلوا محل الحدود أو الحدود بانفسها هي الصور، ووجب كون الصور عندهم بهذه الحال، أعنى كونها مفارقة للمواد ألا تكون طبيعتها غير طبيعة العدد. وذلك أن الصور إن كانت موجودة فليس يمكن أن تكون طبيعتها غير طبيعة العدد.

- f [987b33-988a2] “İkili başka bir doğayı ele alan kimse, bunu, tıpkı bir şeyin kendi benzerinden çıktığı gibi tek sayılar dışında [diğer] sayıların kendilerinden doğal olarak çıktığı bir şey olarak ele almıştır. Oysa gerçek bunun tam tersidir. Çünkü onlar, şeylerin maddeden çıktığını doğru kabul etmişlerdir.” derken Aristoteles şunu kastetmiştir: Tıpkı bir şeyin kendi benzerinden ortaya çıktığı gibi, tek sayılar hariç, sayıların kendisinden doğal bir şekilde ortaya çıkmasından hareketle ikiliyi formel doğa bakımından değil de maddî doğa bakımından ele alıp sonsuz olanın nedeni yapanlara gelince, bu filozoflar doğruyu söylemişlerdir. Çünkü eğer bu durum ikilik için ilineksel bir şeyse, bu fiil onda sürekli var olmaz. Çünkü bir şeyde ilineksel olarak bulunan, bunun tersidir, yani o, bir şeyde en az olarak bulunmaktadır.
- g [988a1-2] Nitekim Aristoteles, “Oysa gerçekte olan ise bunun tam tersidir.” derken de buna işaret etmiştir.

T.9

Metin

988a4-16

Tür, bir olmada ve çokluğu meydana getirmede farklılık arz eder. Örneğin kendisi nedeniyle çokluğun meydana geldiği erkek gibi. Bu onların ifade ettiği ilkelerin örnekleri ve benzerleridir; Platon türü, *Problemlere Dair* kitabında bu şekilde tanımlamıştır. İfade edilenlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Platon şeyin mahiyeti ve maddî yönden olan şey diye iki nedeni kullanmıştır. Türler ise, geriye kalan şeylerin mahiyetinin nedenidir. Türler bir olandır ve maddî yönden olan şey ise türlerin ve türlerde bulunduğu ifade edilen şeylerin kendisinde bulunduğu konudur. Çünkü ikiliğin mahiyeti büyük ve küçük değildir. Yine Platon bu elementleri, iyiliğin ve övülenin nedeni yapmıştır, elementlerin her biri de diğerlerinin nedenidir. Bunlar ilkelere dair ortaya konan araştırmada ifade ettiğimiz şeylerdir.

C.9

Yorum

- a₁ [988a4-6] “Tür, bir olmada ve çokluğu meydana getirmede farklılık arz eder. Örneğin kendisi nedeniyle çokluğun meydana geldiği erkek gibi. Bunlar, ilkelerin örnekleri ve benzerleridir.” Bu ifade kendisinden önce gelenden kopuktur.

f ثم قال (وأما من جعل الطبيعة الأخرى الثنائية من قبل أن الأعداد سوى الأوائل تتولد عنها تولدا طبيعيا كما يتولد الشيء عن مماثله. وأما التي تعرض فإنها بعكس ذلك؛ فالقول بأن هذه من الهیولی یجرى على الصواب) یرید وأما الذن جعلوا الثنائية على أنها من طبيعة الهیولی لا من طبيعة الصور من قبل أن منها تتولد الأعداد غير الافراد تولدا طبيعيا كما يتولد الشيء مما يماثله وإنما علة غير المنتاهي، فقد قالوا صوابا. لأن هذا لو كان أمرا عارضا للآئين، لما كان يلقى لها هذا الفعل دائما، لأن الذى يلقى للشيء بالعرض هو بعكس هذا، أعنى إنه يوجد للشيء أقليا.

g وهذا هو الذى دل عليه بقوله (وأما التي تعرض فإنها بعكس ذلك).

قال أرسطوطاليس

T.9

988a4-16 والنوع يختلف في أنه واحد و يفعل الكثرة، وكذلك الذكر يكون فيه الكثرة. فهذه أمثلة وتشبيهات المبادئ التي كان يقول بما أولئك؛ فأما أفلاطون فإنه حدها على هذا النحو في كتابه في المطالب. وهو ظاهر مما قيل إنه إنما استعمل علتين، وهما ماهية الشيء والتي على جهة الهیولی. فإن الأنواع هي علة ماهية الأمور الباقية؛ فأما الأنواع فإنها الواحد والشيء الذى هو الهیولی الموضوع التي فيها توجد الأنواع ومنها ما يقال إنها في الأنواع؛ فان ماهية الثنائية الكبير والصغير. وأيضا فإنه أعطى أن السبب في الجيد والمحمود الأطقسات، كل واحد منها للباقية. وهى الأشياء التي قلنا إن البحث وقع عنها في الأوائل.

التفسير

C.9

a₁ قوله (والنوع يختلف في أنه واحد و يفعل الكثرة، وكذلك الذكر يكون فيه الكثرة. فهذه أمثلة وتشبيهات المبادئ التي كان يقول بما أولئك) كذا وقع مقطوعا مما قبله.

- a₂ [988a6-7] Bu, formların bireyleri meydana getirdiğini savunanların ileri sürdüğü bir tür kanıtlamadır. Çünkü formların doğası, çokluğu meydana getiren yani çokluğu doğuran erkeğin doğasına benzer.
- b [988a7] Söz konusu kanıtlama, Aristoteles'in ifade ettiği, fakat nüshada bulunmayan kanıtlamalardan biri olduğunda, Aristoteles "Bunlar, ilkelerin örnekleri ve benzerleridir." demiştir. O, burada şunu kastetmiştir. Bunlar, bu şeylerin ilkeler olduğunu ileri sürenlerin dayandığı kanıtlar ve benzetmelerdir. Yani onlar türler ile gerçek ilkeler arasında var olduğunu düşündükleri benzerlikten hareketle türlerin ilkeler olduğunu düşünmüşlerdir.
- c [c] [988a7-8] "Platon türü, Problemlere Dair kitabında bu şekilde tanımlamıştır." Yani Platon türleri formel ve etkin neden olmak bakımından ilkeler diye tanımlamıştır.¹⁶
- d [988a8-10] Sonra, "İfade edilenlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Platon iki neden kullanmıştır. Bunlar şeyin mahiyeti ve maddî yönden olandır." demiştir. Yani, Platon şeylerin mahiyetlerini ve tanımlarını, şeylerin formları yapmıştır. Maddî olanı ise mahiyetlerin ve tanımların kendileri için form olduğu şeyler yapmıştır.
- e [988a10-1] Aristoteles "Türler geriye kalan şeylerin mahiyetinin nedenidir." sözüyle, Platon'a göre türlerin yani formların geriye kalan şeylerin, yani form olmayan şeylerin mahiyeti olduklarını kastetmektedir.
- f [988a11-2] "Türler bir olandır. Maddî yönden olan şey ise türlerin kendisinde bulunduğu konudur." Aristoteles bu ifadesiyle şunu kastetmiştir: Gerçekte bu şekilde adlandırılan türler, genel form ve maddenin bileşimidir. Örneğin insan türü, Platon'un düşüncesinde olduğu gibi yalnızca insanın formu değil, aksine madde ve formun bileşimidir.
- g [988a12-4] Aristoteles "...türlerde bulunduğu ifade edilen şeyler... Çünkü ikiliğin mahiyeti büyük ve küçük olandır." demiştir. Formların türler olmadığının kanıtı, form olan şeyin mahiyetinin, kendisinden bir parça olması bakımından türde bulunduğu söylenmesidir. Örneğin ikiliğin ilke olduğunu söyleyenlere göre, ikiliğin mahiyeti büyük ve küçük olandır. Oysa büyük ve küçük, ikilik değildir.

- a₂ وهو نوع من الأنواع الإستدلالات التي كان يقول بها من قال إن الصور هي الفاعلة للأشخاص، لأن طبيعتها تشبه طبيعة الذكر الذي يفعل الكثرة، أعني أنه يولد كثيرة.
- b ولما كان هذا من الإستدلال أحد ما ذكره من استدلالاتهم التي سقطت من النسخة. قال (فهذه أمثلة وتشبيهات المبادئ) يريد فهذه هي الإستدلالات والتشبيهات التي ركن إليها من قال إن هذه الأشياء مبادئ، أعني أن بهذا النحو من الشبه الذي توهموا بين الأنواع والمبادئ الحقيقية توهموا أن لأنواع مبادئ.
- c وقوله (فأما أفلاطون فإنه حدها على هذا النحو في كتابه في المطالب) يعني أنه حد الأنواع إنما مبادئ على طريق الصورة وطريق الفاعل.
- d ثم قال (وهو ظاهر أنه إنما استعمل علتين فقط، وهما ماهية الشيء والتي على جهة المهيولى) يعني أنه جعل ماهيات الأشياء وحدودها هي صور الأشياء وجعل المهيولى الأشياء التي هي صور لها.
- e ثم قال (فإن الأنواع هي علة ماهية الأمور الباقية) يريد فإن الأنواع أى الصور هي عنده ماهية الأمور الباقية، أعني التي ليست صوراً.
- f وقوله (فأما النوع فإنه الواحد والشيء الذي هو المهيولى الموضوع التي فيها توجد الأنواع) يريد فأما الأنواع التي تسمى بهذا الإسم بالحقيقة، فإنها مجموع الصورة العامة والمهيولى. مثال ذلك إن نفس الإنسان ليس هو صورته فقط كما كان يذهب إليه أفلاطون، بل المجموع من المهيولى والصورة.
- g وقوله (و منها ما يقال إنه في الأنواع فإن ماهية الثنائية هي الكبير والصغير) يريد والدليل على أن الصور ليست هي الأنواع، إنه يقال إن ماهية الشيء التي هي الصورة هي في النوع من جهة أنها جزء منه. مثل الثنائية فإن ماهيتها عند القائلين بأنها مبدأ هي الكبير والصغير؛ و الكبير والصغير غير الثنائية.

- h [988a14-5] Aristoteles “Yine Platon bu elementleri, iyiliğin ve övülenin nedeni yapmıştır.” derken şunu kastetmektedir: Platon madde ve form derken, [bunları] iyilik ve övülen ile bunların karşıtının nedeni olarak göstermesi bunun kanıtıdır. Oysaki bunlar madde ve form olmaktan öte bir şey değildir.
- i [988a15] Aristoteles “Elementlerin her biri de diğerlerinin nedeni-
dir.” ifadesiyle, Platon’un, varlıklarda belirginleşen diğer şeylerin nedeni olarak, madde ve form oldukları hâlde, varsaymış olduğu elementlerden biri olmak bakımından övüleni ve iyiliği gösterdiğini kastetmektedir.
- k [988a15-6] Ardından Aristoteles geriye kalan şeyleri şöylece yorumlamıştır: “Bunlar, ilkelere dair ortaya konan araştırmada ifade ettiğimiz şeylerdir.” Aristoteles bu ifadesiyle şunu kastetmektedir: Bunlar, varlıklarda belirginleşen ve nedenleri ilkelerden hareketle gösterilmek istenen ve bundan dolayı da ilkelerin kendilerinden hareketle doğrulanmak istendiği şeylerdir. Aristoteles bunu, onların ilkelerin araştırılması sırasında varlıklarda belirginleşen şeylerin tamamına uygunluklarının araştırıldığını söyleyerek ifade etmiştir. Çünkü varlıklardaki fenomenlerle uyuşmadığı zaman varlıklar için ilkeler olarak varsayılanlar doğru olmaz, ilkelerin, ancak fenomenlerle uyuştuğu zaman doğru olması mümkün olur. Dolayısıyla fenomenler ilkelere işaret etmedikçe ilkeler, ilke olmaları bakımından fenomenlere zorunlu olarak işaret etmez. Yani sonra gelen şeyler, önce gelenin varlığına işaret ettiği zaman, önce gelenin sonra gelen için ilke olması doğru olur. Nitekim bu Burhan sanatında açıklanmıştır.

A.7

T.10¹⁷

Metin

- 988b17-9 Tüm bu filozofların başka bir neden ekleme imkânları olmadığından dolayı bize tanıklık etmeleri normaldir. Bununla birlikte, ister hepsi ister bir kısmı hakkında olsun, araştırmanın ilkeler hakkında olduğu açıktır.

h وقوله (وأیضا فإنه أعطى أن السبب في الجيد والمحمود الأسطقتسات) يريد ومن الدليل أنه يقول بالمادة والصورة إنه أعطى علة الجيد والمحمود و مقابلها؛ وليس ذلك إلا المادة والصورة.

i وقوله (كل واحد منها للباقية) يريد أنه أعطى بسبب الأشياء الباقية التي تظهر في الموجودات من المحمود والجيد من قبل كل واحد من الأسطقتسين اللذين وضعهما، وهما المادة والصورة.

k ثم فسر ما تلك الأشياء الباقية، فقال (وهي الأشياء التي قلنا إن البحث وقع عنها في الأوائل) يريد وهذه هي الأسماء المتأخرة التي تظهر في الموجودات وهي التي يرام أن تعطى أسبابها من قبل المبادئ وأن تصحح المبادئ من قبل ذلك. وإنما قال ذلك، لأن عند طلب المبادئ يطلب منها موافقتها لجميع ما يظهر في الموجودات. وذلك أنه إذا لم توافق الأمور الظاهرة في الموجودات، كان ما وضع من كونها مبادئ للموجودات غير صحيح. وإذا وافقت الأمور الظاهرة أمكن أن تكون صحيحة ولم يدل بالضرورة من قبل ذلك على أنها مبادئ حتى تدل عليها الأمور الظاهرة، أعنى أنه إذا دلت الأمور المتأخرة على وجود المتقدمة صح أن المتقدمة مبادئ لها. وقد تبين هذا في صناعة البرهان.

A.7

قال أرسطوطاليس

T.10

988b17-9 وخليق أن يكون جميع هؤلاء يشهد لنا، لأنه لا يمكنهم أن يزيدوا علة أخرى. ومع ذلك، فإنه بين أن البحث يقع عن المبادئ إما على جميع هذه الأثناء أو على بعضها.

- a [988b17] Aristoteles, onların, nedenlerin cinslerinin sayısına dair görüş belirtmelerinin ve araştırmalarını burada sona erdirmelerinin normal olduğunu söylemektedir. Onların, belirtilen nedenlerin dışında yani maddî, formel, ereksel ve etkin nedenin dışında beşinci bir neden eklemeleri mümkün değildir.
- b [987b18-9] Aristoteles'in "Bununla birlikte, ister hepsi ister bir kısmı hakkında olsun, araştırmanın ilkeler hakkında olduğu açıktır." sözünden kastı şudur: Bununla birlikte varlıkların her birindeki belirttiğimiz ilkelerin tümüne ya da bir kısmına dair araştırmalarında önceki filozofların, belirttiğimiz ilkelerin sayısına bir eklemede bulunmadıkları açıktır.

Notlar

- ¹ Çeviride geçen [T] ve [C] gibi ifadeler, Latince 'Textus' ve 'Commentus' terimlerinin ilk harflerinden oluşmaktadır ve Bouyges tarafından metne konulmuştur. Birincisi Arapça *Metafizik* metnine ve ikincisi ise İbn Rüşd'ün yorumlarına işaret etmektedir. İbn Rüşd'ün Aristoteles'e atıf cümleleri için [a] gibi imler, 'Büyük Alfa Kitabı'nın ilgili bölümüne işaret etmek için ise [A] simgesi kullanılmıştır. [987a...] gibi ifadeler, Aristoteles'in metnindeki numaralandırmaya gönderimde bulunmaktadır.
- ² Eserin tek Arapça elyazması, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. *MS Leiden*, Universiteitsbibliotheek, Or. 2074. Elyazmanın geniş bir tanıtımı için bkz. Maurice Bouyges, *Notice, Averroès, Tafsir Ma Ba'd at-Tabiat*, (Bibliotheca Arabica Scholasticorum, Serie Arabe, V.I), s. xxvii vd. İbn Rüşd'ün kullandığı Büyük Alfa Kitabı'na ait Arapça metin, Nazif b. Eymen tarafından çevrilmiştir. Bu kitap A.5, 987a6'dan yani 5. Kitabın sonundan itibaren başlamaktadır. Büyük Alfa Kitabı ile ilgili olarak bkz. Amos Bertolacci, "The Arabic Version of the Book Alpha Meizon of Aristotle's Metaphysics and the Testimony of MS. Bibl. Apostolica Vaticana, Ott. Lat. 2048", *Les Traducteurs au Travail. Leur Manuscrits et Leur Méthodes*. ed. J. Hamesse, Turnhout: Brepols Publishers, 2001, s. 173; Bertolacci, "On the Arabic Translations of Aristotle's Metaphysics", *Arabic Sciences and Philosophy*, 15, 2005, s. 253.
- ³ Yunancadan Arapçaya yapılan ilk çevirilerde dört element (στοιχεῖα) için 'anâsîr' (عناصر) yerine 'ustukussât' (أسطقسات) terimi kullanılmıştır.

a يقول وخليق أن يكون ما قال هؤلاء في عدد أجناس العلل وما انتهى إليه فحصهم. إنه ليس يمكنهم أن يزيدوا علة خامسة على العلل التي ذكرتها، أعنى العلل التي على طريق المادة والصورة والغاية والفاعل.

b وقوله (ومع ذلك، فإنه بين أن البحث يقع عن المبادئ إما على جميع هذه الأنحاء أو على بعضها) يريد ومع هذا فإنه من البين، إذ قد تبين أن القدماء لم يقدرُوا أن يزيدوا على عدد المبادئ الذي ذكرنا إن الفحص إما أن يقع على جميع تلك المبادئ التي ذكرنا أو على بعضها في واحد واحد من الموجودات.

⁴ İbn Rüşd 'teologlar' (اصحاب الشرائع) derken, Yunan mitolojisinin öncü anlatıcıları olan Homeros ve Hesiodos'u kastetmektedir.

⁵ Aristoteles 'madde' (ὄλη) ile Platon'un da kullandığı ve ideal dünya ile real dünya arasındaki bağlantıyı sağlayan 'biçimsiz madde'yi kastetmektedir. Arapça literatüre de 'heyûlâ' (هيولى) olarak giren bu terim, bütün maddî şeylerin ilk nüvesi olması bakımından, 'maddî neden' için de 'heyûlânî' (هيولانى) terimi kullanılmıştır.

⁶ Aristoteles için potansiyel / bilkuve (δυναμεις / بالقوة) olmayla edimsel / bilfiil (ενεργεια / بالفعل) olma arasında büyük bir fark vardır. Ona göre, bilkuve olan oluş ve bozuluşa konu değilken, bilfiil olan oluş ve bozuluşa konu olur. Çünkü bozuluşun olması için bir oluşun olması gerekirken, oluşun olması için de bir fiil yani hareket gereklidir. Bu nedenle madde, özünde bilkuve iken, maddeden çıkan şeyler bilfiil durumdadırlar. Çünkü İbn Sînâ'nın da belirttiği gibi, herhangi bir şey bütün yönlerden bilkuve değildir, bilfiil olması imkânsız olanın kuvvesi de yoktur. *Es-Simâ'üt-Tabîi / Fizik*, Tr. çev. Muhittin Macit & Ferruh Özpilavcı, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004-5, I, 99. Yine Aristoteles'e göre edimsellik potansiyellikten üstün bir vasıftır, potansiyel olma aynı zamanda olmamayı da içinde mümkün kılar. Oysa edimsel olan daima var olanı temsil ettiği ve öncesiz ve sonrasız olma, zorunlu olma her zaman edimselliği gerektirdiği için, Aristoteles açısından edimsel olma, potansiyel olmayı önceden zaten kendinde barındırmaktadır. Bkz. *Metaphysica*, trans. David Ross, *The Works of Aristotle*, ed. David Ross, Oxford: Clarendon Press, 1908-52, VIII, 1050b6 vd. Türkçe çeviri için bkz. *Metafizik*, çev.

- Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996. Detaylı açıklama için bkz. David Ross, *Aristotle*, London & New York: Routledge, 2005, ss. 183-5.
- ⁷ İbn Rüşd'ün başka kitap dediği, *Metafizik* eserinin dördüncü kitabı olan 'Gamma Kitabı'dır. Burada Aristoteles, Empedokles'in sevgi ve nefretle ilgili görüşlerinin nedenler ve ilkelerle ilgili olarak diğer filozoflardan daha az çelişkili olduğunu söylemektedir. *Metafizik*, 1000b12-7. Bkz. İbn Rüşd, *Tefsîr Mâ Ba'de't-Tabîa*, T.15.t, II, 256.
- ⁸ Empedokles, 'sevgi' (φιλία / محبة) ve 'nefret'i' (νεῖκος / عداوة) dört elementin yanına yerleştirmiş, bu elementlerin birleşme ve ayrışmasından hareketle evrendeki varlıkların oluş ve bozuluşunu açıklamaya çalışmıştır. İbn Rüşd, "bu kitabın dışında Empedokles'ten bahsederken anlatmıştır" derken, *Oluş ve Bozuluş Üzerine* adlı kitabı kastetmiştir. Bu eserde Aristoteles Empedokles'in elementlerin birleşme ve ayrışmasından başka bir oluş ve bozuluşu kabul etmediğini söylemektedir. *De Generatione et Corruptione*, trans. H. H. Joachim, *The Works of Aristotle*, II, 314b5-15.
- ⁹ İbn Rüşd'ün kullandığı Arapça çeviri, Demokritos'un Herakleitos'tan sonra gelmesi nedeniyle yanlıştır. Asıl metinde Demokritos yerine Kratilos adı geçmektedir. Kratilos ise Platon'un hocası ve arkadaşısıdır. Şehristani'nin aktardığı pasajlarda da doğru olarak Kratilos adı geçmektedir. *Kitâbu'l-Mîlel ve'n-Nibal*, ed. William Cureton, London: The Society for the Publication of Oriental Texts, 1842-6, II, 288. Türkçe çeviri için bkz. *Mîlel ve Nibal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011, s. 311. Şehristânî ve Nazîf nüshalarının Aristoteles'in asıl metniyle karşılaştırmalı tablosu için bkz. Bertolacci, "On the Arabic Translations of Aristotle's *Metaphysics*", ss. 264-6.
- ¹⁰ "Öte yandan Sokrates, ahlâksal konularla meşgul olmakta ve bir bütün olarak doğal dünyayı bir yana bırakıp tümeli bu ahlâksal konularda aramaktaydı." Aristoteles, *Metafizik*, 987b1-3. Burada İbn Rüşd'ün kullandığı Arapça *Metafizik* çevirisiyle Aristoteles'ten aktardığımız pasaj birbirini tutmamakta, Sokrates ile ilgili olarak, onun tümellerle ilgilenmediği belirtilmektedir. Oysa Aristoteles'in metninde Sokrates'in tümelleri ahlâki olanda aradığından bahsedilmektedir. Diğer yandan İbn Rüşd, *Metafizik* üzerine yazdığı küçük şerhte, Sokrates zamanında ezeli akledilir şeylerin var olduğu görüşünün kabul edildiğini, akledilir şeylerin ruhun dışında da var olup duyulur şeylerin tözlerinin ilkeleri olduğunu

söylemektedir. Arapça metin ve Türkçe çeviri için bkz. *Telbîs Mâ ba'de't-Tabia / Metafizik Şerhi*, Tr. çev. Muhittin Macit, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004, s. 46. Yine İngilizce çeviri için bkz. *On Aristotle's "Metaphysics": An Annotated Translation of the So-Called Epitome*, trans. Rüdiger Arnzen, Berlin: Walter de Gruyter, 2010, s. 70. Alexander, şerhinde, Sokrates'in doğal varlıklara değil de tümel kavram ve tanımlara yöneldiğini söylemiştir. Alexander of Aphrodisias, *On Aristotle's Metaphysics I*, trans. W.E. Dooley, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989, s. 77. Thomas Aquinas da Sokrates'in duyulur şeylerin bilinmesiyle ilgilenmediğini, fiziksel şeylerin doğasını araştırmayıp ahlâkî şeylere yöneldiğini ve ahlâk alanındaki araştırmalarından yola çıkarak tümel bilgiyi ve tanımı elde ettiğini söylemektedir. *Commentary on the Metaphysics of Aristotle*, trans. John P. Rowan, Chicago: Henry Regnery Company, 1961, I, 1.10.152. Suárez, Sokrates ile ilgili olarak, onun insanın üzerinde olan şeylerin bir önemi olmadığı ve insanın kendisini aşan şeyler konusunda araştırma yapmaması gerektiği konusundaki sözlerini aktarır. Francisco Suárez, *A Commentary on Aristotle's Metaphysics or A Most Ample Index to the Metaphysics of Aristotle*, trans. John P. Doyle, Milwaukee: Marquette University Press, 2004, s. 29.

¹¹ Platon'un etkilendiği *Elementler* (Στοιχεῖα) adlı eserde Euklides, matematik ve geometrik incelemelerden bahsetmektedir. İbn Rüşd'ün kastettiği kısım, eserin 13. kitabının 18. önermesidir. Bu önermenin başlığı şöyledir: "Beş figürün kenarlarını göstermek ve onları başka bir figürle karşılaştırmak". Bkz. *The Thirteen Books of Euclid's Elements*, trans. Thomas Little Heath, Cambridge: Cambridge University Press, 1908, III, 503-11. Arapça metin için bkz. *Kitâb Tabrîr Usûl li-Oklîdes min Te'lîf Hoca Nasîru'd-dîn et-Tûsî*, Romae: In Typographia Medicea, 1594, [Harvard University, Houghton Library, Accessed: 04.01.2004], ss. 449-53.

¹² İbn Rüşd 'bilim felsefesi' (الفلسفة العلمية) terimiyle gerçekte kesin kanıtı dayalı 'apodeiktik' (ἀποδεικτική) yani 'burhânî' (برهاني) felsefe yapma tarzını belirtmektedir. Latince çeviride 'philosophia speculativa' (kuramsal felsefe) terimi kullanılmıştır. Bkz. *Aristotelis Stagiritae, Peripateticorum Principis, Metaphysicorum cum Averrois Cordubensis Commentariis*, Venetiis: Cominus de Tridino Montisferrati, 1560, C.5, 22E.

¹³ Yunanca metindeki 'ideal' (εἶδη) terimi, Arapçaya 'türler' demek olan

'envâ' (أنواع) olarak yanlış çevrilmiştir. Yine İbn Rüşd, 'matematiksel nesnelere' (τὰ μαθηματικὰ) yerine 'matematiksel türler' (الأنواع التعليمية) ifadesini kullanmıştır. Bu pasajla ilgili olarak İbn Sinâ'nın 'matematiksel şeyler' (الأمور التعليمية) ifadesi konuyu daha doğru olarak anlatmaktadır. *Kitâbu'ş-Şifâ, el-İlâhiyyât / Metafizik*, Tr. çev. Ekrem Demirli & Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004-5, II, 56. Ayrıca bkz. Bertolacci, "On the Arabic Translations of Aristotle's Metaphysics", s. 262.

¹⁴ Burada sözü edilen ve Platon tarafından kabul edildiği öne sürülen 'sürekli ve hareketsiz varlıkların duyulur şeylerden olduğu' ifadesi, gerçekte Aristoteles'in anlatımıyla uyuşmamaktadır. Dolayısıyla İbn Rüşd tarafından kullanılan Arapça *Metafizik* çevirisi konuyu farklı aktardığından, İbn Rüşd tarafından yapılacak olan yorumlar da farklı olacaktır. Aristoteles, Platon'un, matematiksel varlıkları kabul ederek, bu varlıkların hareketsiz ve sürekli oluşundan dolayı ebedî ve de ideaların biricik oluşuna bakarak da çokluğu ifade etmesinden dolayı bunları aracı varlıklar olarak varsaydığını söylemektedir. *Metafizik*, 987b14-8.

¹⁵ İbn Rüşd, Platon'un Yunanca 'idealar' (εἶδος / ἰδέα) teriminin karşılığı olarak Arapçada genellikle kullanılan 'müsül' (مثل) sözcüğünü 'prototipler' anlamında kullanmakta, idealar için ise 'suver' (صور) sözcüğünü önermektedir. İbn Rüşd, Platon'un ideal dünya ile real dünya arasında ara varlık olarak Pythagorasçılardan ödünç aldığı matematiksel şeyleri kullandığını bilmekte ve idelalarla matematiksel nesnelere arasında bir ayrım yapmaktadır. Yine Latince çeviride de aynı hassasiyetin gözetilmiş olduğu, idealar yerine 'forma' ve prototipler yerine de 'exemplaria' sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Bkz. *Aristotelis Stagiritae, Peripateticorum Principis, Metaphysicorum cum Averrois Cordubensis Commentariis*, C.6, 23B.

¹⁶ İbn Rüşd'ün *Problemlere Dair* dediği eser, *Timaios* (Τίμαιος) adlı kitaptır. Bu kitap, evrenin meydana getirilişiyle ilgili olarak yazılmıştır. Platon, evrenin yaratılışını dört element ile açıklamaya çalıştığından maddî nedeni, evrendeki bütün canlıları içine alacak varlığa uygun olan bir biçimden bahsettiği için de formel nedeni kabul etmiştir. Bkz. Plato, *Timaeus*, trans. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, London: Oxford University Press, 1892, III, 33a-b.

¹⁷ 988a17-b17 arasında İbn Rüşd'e ait herhangi bir yorum bulunmamaktadır.